

УДК 334.732:631.115.8(44)
© 2012

Л.М. Сатур,
кандидат
економічних наук
Білоцерківський
національний аграрний
університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ ФРАНЦІЇ

*Розглянуто особливості та узагальнено тенденції
розвитку сільськогосподарської кооперації
Франції. Обґрунтовано напрями створення
раціональних моделей розвитку кооперативів.*

Нині немає цілісної концепції кооперації у вітчизняному АПК. Актуальність узагальнення зарубіжного досвіду та вітчизняної практики зумовлена тим, що за кооперації забезпечується оптимальне поєднання дрібних та великих агротоваровиробників, переробних підприємств, постачальницько-збутової системи.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарська кооперація є невід'ємною частиною французького аграрного сектору. Нею охоплено 90% фермерських господарств. Кооперативи здійснюють 60% заготівлі та 40% переробки всієї виробленої агропродукції.

У 2009 р. у Франції налічувалося близько 3500 торгових і промислових сільськогосподарських кооперативів, союзів кооперативів і СІКА (SICA) (товариств колективних сільськогосподарських інтересів), понад 1500 кооперативних дочірніх підприємств різних юридичних форм, а також понад 13 тис. кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки КЮМА (CUMA). На постійній основі в них зайнято близько 150 тис. осіб. Річний оборот сільськогосподарської кооперації (разом з дочірніми підприємствами) у 2009 р. становив 77 млрд євро [1].

У Франції під сільськогосподарським кооперативом розуміють підприємство, створене з метою «спільного використання фермерами будь-яких ресурсів, що належать їм, для сприяння або розвитку їхньої економічної діяльності і поліпшення результатів цієї діяльності» [2].

Товариства спільних сільськогосподарських інтересів (SICA) діють з метою «створення та управління підприємствами і спорудами, а також надання послуг на користь фермерів та інших жителів певного сільського району» і мають статус кооперативів [3]. Від останніх вони відрізняються тим, що мають ширші можливості в операціях із третіми особами; у SICA обов'язково повинні входити не лише фермери, а й представники інших груп сільського населення.

Основна діяльність кооперативів КЮМА — проведення сільськогосподарських робіт, головним чином під час збору врожаю, вони також представлені в меліорації та лісовому господарстві.

Статус і норми функціонування сільськогосподарських кооперативів закріплені в Аграрному кодексі Французької республіки. Також на них поширюється основний закон про кооперацію,

ухвалений 10 вересня 1947 р. Згідно з Аграрним кодексом сільськогосподарський кооператив має відповідати таким критеріям: кожен кооператор зобов'язаний користуватися послугами кооперативу протягом визначеного терміну і відповідно до обсягів передбачуваних операцій із кооперативом внести певне число паїв до пайового фонду кооперативу; кооператив зобов'язується здійснювати операції лише з членами кооперативу («принцип винятковості»); обмеження відсотка, що нараховується на пайовий капітал, середнім дивідендом акціонерних товариств; розподіл прибутку, що залишився після виплати відсотка, пропорційно обсягу операцій із кооперативом; однакові права голосу для всіх членів кооперативу на загальних зборах.

Членом кооперативу може стати будь-яка фізична або юридична особа, що є агровиробником в адміністративному районі, де діє цей кооператив, а також ін. сільськогосподарські кооперативи та їхні союзи. Членом кооперативного союзу можуть бути кооперативи і союзи кооперативів, а також ін. юридичні особи, зацікавлені в діяльності союзу. Кількість останніх обмежена 1/5 голосів на загальних зборах. Членам кооперативу має належати не менше половини капіталу кооперативу або кооперативного союзу. Кооператив має право також приймати асоційованих членів, якими можуть бути колишні фермери на пенсії, робітники кооперативу, кредитні організації, сільськогосподарські палати регіону або департаменту, приватні підприємства і т.ін. Асоційовані члени не беруть участі у розподілі надлишків прибутку пропорційно операціям з кооперативом, проте отримують підвищений відсоток на пайовий капітал. Кількість асоційованих членів кооперативу обмежена 1/5 голосів на загальних зборах.

Починаючи з 1972 р. закон дозволяє кооперативам дещо відступати від принципу винятковості (статуту кооперативів можуть передбачати проведення кооперативом операцій із третіми особами — не членами кооперативу, — проте обсяг цих операцій обмежений на рівні 20% обороту кооперативу). Операції з третіми особами, на відміну від операцій з членами кооперативу, обкладаються податком на комерційні товариства. Прибутки від операцій з третіми особами не розподіляються між членами кооперативу, а надходять до неподільного фонду кооперативу.

Для створення кооперативу необхідна наяв-

ність як мінімум 7 членів кооперативу (мінімум 4 для кооперативу КЮМА). Правовий статус кооперативів та їхня діяльність визначаються положеннями і статутами, які приймаються членами кооперативів на основі типових статутів. Останні затверджуються постановами уряду. Постанова від 16 січня 1990 р. офіційно затвердила 6 типових статутів для таких видів сільськогосподарських кооперативів: «Збір-продаж» (кооперативи, що мають на меті виробництво, збут і продаж сільськогосподарської та лісової продукції); «Спільне господарювання» (виробництво, переробка і збут щодо тваринницьких і багатопрофільних кооперативів); «Із секціями» (кооперативи зі складною внутрішньогосподарською структурою; враховується специфіка організації голосування під час виборів та ухвалення важливих рішень в кооперативах, в яких кількість членів або територіальна розосередженість їхніх господарств перешкоджають можливості зібрати необхідний кворум); «Зернові» (кооперативи, що мають на меті виробництво, зберігання, переробку і збут зернових); «Постачання» (кооперативи, які мають на меті придбання продукції та забезпечення своїх членів устаткуванням, інструментами та худобою, необхідними для здійснення виробничого процесу); «Послуги» (кооперативи, що мають на меті надання послуг; надання сільськогосподарських машин, техніки, тварин, а також послуг фахівців; утримання і ремонт техніки; здійснення штучного запліднення).

Дозвіл комісара республіки або міністра сільськогосподарства за створення кооперативу надається після перевірки відповідності статуту, ухваленого ним, законодавчим розпорядженням і типовому статуту. Окрім того, кооперативи мають доводити до відома наглядових інстанцій будь-які зміни, що відбуваються у них, подавати щорічні звітні документи та ін. [4].

Французька агрокооперація представлена кооперативами, союзами кооперативів, товариствами колективних сільськогосподарських інтересів (СІКА), а також кооперативними організаціями різних рівнів (місцевими, регіональними, національними). Для захисту своїх інтересів кооперативи об'єднуються у первинні (місцеві) федерації за територіально-галузевим принципом (наприклад, Союз виноробів департаменту Еро). Місцеві федерації, у свою чергу, входять до регіональних галузевих федерацій. Регіональні галузеві федерації є як членами регіональних федерацій, так і членами загальнонаціональних галузевих федерацій.

Сільськогосподарські кооперативи Франції об'єднані на національному рівні в організацію «Кооп де Франс» (раніше CFCA — Французька Конфедерація сільськогосподарських кооперативів), яка представляє інтереси сільськогосподарських кооперативів в органах влади, а також є координаційним органом. До Кооп де Франс входять 3 групи кооперативних організацій: регіональні федерації сільськогосподарських коопера-

тивів; 19 галузевих національних федерацій; 25 найбільших кооперативних підприємств.

Основні сфери діяльності сільськогосподарських кооперативів такі: постачання засобів виробництва (забезпечення своїх членів добривами, засобами хімічного захисту рослин, насінням, кормами для худоби, паливом, сільськогосподарською технікою); надання виробничих сільськогосподарських послуг (кооперативи спільного використання сільськогосподарської техніки; кооперативні племінні станції; кооперативи з калібрування і зберігання продукції плодівництва та овочівництва; збір, зберігання і збут сільськогосподарської продукції); переробка сільськогосподарської продукції (фермери здають до кооперативу свою продукцію за попередньо визначеною ціною, а кооператив бере на себе зобов'язання щодо її зберігання (іноді переробки) і реалізації).

Найбільше значення кооперативна промислова переробка має у виноробстві (79% обороту підприємств галузі — підприємства з кількістю зайнятих понад 20 осіб), цукровій промисловості (30), виробництві консервованих овочів (22), виробництві сирів (17), комбікормовій галузі (15%) [6].

Понад 90% обороту кооперативної харчової промисловості припадає на сім секторів: забій худоби, молочну промисловість, комбікормову промисловість, консервну, цукрову і спиртну промисловість, виноробство. При цьому м'ясна, молочна промисловість і виробництво напоїв мають приблизно однакове значення (відповідно 21,5%, 27,3 і 25,4% від сумарного обороту кооперативної промисловості); 10% обороту припадає на виробництво кормів.

Сільськогосподарські кооперативи діють у всіх галузях агропродовольчого сектору Франції. Найбільший внесок в оборот сільськогосподарської кооперації роблять кооперативи з основною спеціалізацією «зернові — постачання — корми», частка яких становить 34% обороту всієї сільськогосподарської кооперації (табл. 1).

Водночас найчисленнішими є кооперативи, що спеціалізуються на виробництві алкогольних напоїв (понад 1000, на них припадає лише 5% обороту кооперації). Велика кількість дрібних кооперативів характерна для фруктово-овочевого сектору.

Нині французькі сільськогосподарські кооперативи, як і в інших країнах ЄС, переживають період адаптації до змін ринкових умов, пов'язаних з лібералізацією аграрної політики ЄС. Лібералізація сільськогосподарських ринків ЄС і практика «заморожування земель» призвели до різкого падіння обсягів сільськогосподарського виробництва і, як наслідок, скорочення оборотів кооперативних підприємств. Крім того, що фермери стали постачати в кооперативи менше продукції, скоротилися також обсяги користування послугами кооперативу і закупівлі засобів виробництва (зниження цін на продукцію призвело до

Виробнича структура кооперативного сектору Франції

Галузь виробництва	Річний оборот, млрд євро	Частка в загальному обороті, %	Кількість кооперативів	Частка в загальній кількості кооперативів, %
Зернові — постачання — корми	25,4	34	810	16
Худоба і м'ясна продукція	15,5	20	440	9
Молоко і молочна продукція	15,4	20	650	13
Алкогольні напої	5	6	1060	21
Послуги і роздрібна торгівля	4,5	6	705	14
Овочі та фрукти	3,9	5	510	10
Цукор	2,6	3	—	—
Племінна справа	—	—	85	2
Багатопрофільні	—	—	140	3
Інші галузі	4,6	6	600	12

Джерело: [Конфедерация сельскохозяйственных кооперативов Франции «Coop de France» — www.coopdefrance.coop]

зниження вкладень в оборотні засоби — такі, як добрива і пестициди).

У зв'язку зі зниженням цін на агропродукцію і скороченням обсягів виробництва, кооперативи, щоб залишитися рентабельними, змушені робити кроки щодо реорганізації. Основний зміст реорганізації кооперативного сектору полягає у вертикальній і горизонтальній інтеграції.

Вертикальна інтеграція. Кооперативи, що спочатку спеціалізувалися на забезпеченні фермерів і збуті їхньої продукції, дедалі більше стали приділяти уваги підвищенню доданої вартості своєї продукції через її промислову переробку. Кооперативи прагнуть контролювати верхні поверхи виробничого ланцюжка з кількох причин: для забезпечення збуту сільськогосподарської сировини; захисту від коливань цін на сировинних ринках (коливання цін на ринках споживчих товарів менше, ніж на ринках сировини); гнучкішої реакції на запити споживача внаслідок контролю за всім виробничим ланцюжком; для забезпечення фермерів — членів кооперативу додатковим прибутком.

На сьогодні 40% французької сільськогосподарської кооперації становить харчова промисловість; частка промислового сектору в обороті сільськогосподарської кооперації також є вагомою — сягає 40%. Вертикальна інтеграція потребує значних інвестицій, що може бути здійснено двома способами: 1) концентрація капіталів за допомогою горизонтальної інтеграції кооперативів (злиття, створення партнерств або кооперативних союзів); 2) залучення капіталів з боку через створення філіалів у формі акціонерних товариств (кооперативу в цьому разі належить контрольний пакет акцій).

Вертикальна концентрація може бути здійснена або через будівництво власних переробних потужностей, або через придбання контрольного пакета акцій вже існуючих підприємств. Так, у

2002 р. «Союз цукрових і перегінних заводів Ени» (SDA) придбав контрольний пакет акцій найбільшого французького виробника цукру, компанії «Бежін Сей» (Beghin-Say).

У процесі вертикальної інтеграції галузей кооперативного сектору важливу роль виконують створення кооперативами дочірніх компаній у формі акціонерних товариств та утворення кооперативних груп. З початку 80-х років минулого століття французькі кооперативи активно використовують практику створення дочірніх підприємств у формі акціонерних товариств, що забезпечує кооперативам ряд переваг: можливість створювати великі переробні підприємства, потужність яких перевищує потенціал кооперативу в поставці сировини; можливість для багатопрофільних кооперативів створювати великі спеціалізовані напрями, часто за партнерства з іншими кооперативами; можливість залучати капітали від зовнішніх інвесторів. Наприклад, у м'ясній галузі поріг рентабельності боєн і м'ясопереробних підприємств перевищує можливості постачання їх одним кооперативом, тому для створення таких підприємств необхідне партнерство кількох кооперативів або утворення кооперативного союзу. Прикладом такого союзу є найбільша у м'ясній галузі кооперативна група «Сокопа» (Socopa). Дочірнє підприємство може бути створене кооперативом, а може бути придбане через купівлю акцій вже існуючого переробного підприємства.

Нині частка дочірніх підприємств становить 40% обороту сільськогосподарської кооперації. Кооператив зі всіма дочірніми підприємствами утворює кооперативну групу. Підприємство у формі АТ може бути створене і кількома кооперативами, які для цього утворюють партнерство.

Прикладами кооперативних груп можуть бути найбільші французькі кооперативи. На 34 найбільші кооперативні групи припадає близько по-

ловини обороту всієї французької сільськогосподарської кооперації.

Основним мотивом здійснення кооперативами *горизонтальної інтеграції* є вигода від концентрації капіталу, а також від розробки єдиної стратегії розвитку кооперативних підприємств у цій галузі. Горизонтальна інтеграція може бути проведена через злиття кооперативів, створення союзів або партнерств. Так, за останні 10 років кількість кооперативних підприємств у Франції скоротилося більш ніж на 20% (з 4300 у 1996 р. до 3500 у 2009 р.).

Поширена також практика створення кооперативних союзів, головним чином з метою мобілізації капіталу. Найбільш активне зближення й укрупнення кооперативів спостерігалося у зерновому секторі. Так, у 2001 р. внаслідок злиття національних кооперативних союзів SIGMA та UNCAA було створено кооперативну групу «In Vivo» (In Vivo), що стала однією з найбільших кооперативних груп у Європі.

Крім організаційних перетворень, кооперативи гнучко пристосовуються до мінливих ринкових умов через реалізацію кооперативних стратегій. Серед основних стратегій слід виокремити такі: 1) *збільшення доданої вартості продукції*, що досягається через збільшення рівня переробки сільськогосподарської сировини, а також створення і просування власних торгових марок; 2) *орієнтація на якість та автентичність продукції*, оскільки кооперативи спроможні гарантувати споживачам дотримання стандартів якості на всіх стадіях виробництва. Національна кооперативна організація «Кооп де Франс» у 1992 р. розпочала програму сертифікації «Агри Конфьянс» (Agri

Confiance), покликану гарантувати якість фермерської продукції. Сертифікат Agri Confiance передбачає, зокрема, і зобов'язання з боку фермера дотримуватися екологічних норм. Кооперативи беруть участь і в освоєнні та розвитку «біологічного сільського господарства». На стадії переробки продукція також піддається сертифікації; 3) *зарубіжна експансія*. Глобалізація економіки і відкритість світових ринків спонукають кооперативи виходити за межі своїх територіальних рамок, розвиваючи діяльність за кордоном за прикладом приватних компаній. Для більшості французьких кооперативів зарубіжні операції обмежуються експортом продукції в інші країни. Проте кілька найбільших французьких кооперативів і кооперативних союзів володіють власними заводами за кордоном. Прикладом може слугувати кооперативна група «Содіааль» (Sodiaal), що володіє дочірніми підприємствами у Європі і поширила свої торгові марки («Yoplait», «Candia») в 50 країн за допомогою франчайзингу; 4) *інвестиції в наукові дослідження*. Кооперативи спільно проводять наукові дослідження, які в майбутньому сприятимуть підвищенню ефективності сільського господарства. Так, у 1997 р. кооперативи «Лімагрєн» (Limagrain) та «Еураліс» (Euralis) створили компанію «Біожемма» (Biogemma), що спеціалізується на біотехнологіях, яка в 1999 р. спільно з державними дослідними організаціями розпочала реалізацію програми «Gyropiante» — масштабного дослідження геномів рослин.

Реорганізація та реалізація кооперативних стратегій останнім десятиліттям привели до відновлення позицій кооперативів і підвищення оборотів сільськогосподарської кооперації.

Висновки

Аналіз розвитку кооперації в різних країнах світу дає змогу зробити висновки щодо спроможності й перспективності кооперативних форм ведення виробництва в аграрному секторі. Однією з умов успішної реалізації теоретичних розробок на практиці є вибір оптимальної моделі кооперації, яка б відповідала умовам зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства і гнучко реагувала б на їхні зміни.

тичних розробок на практиці є вибір оптимальної моделі кооперації, яка б відповідала умовам зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства і гнучко реагувала б на їхні зміни.

Бібліографія

1. Конфедерация сельскохозяйственных кооперативов Франции «Coop de France» — www.coopdefrance.coop.
2. *Le mouvement cooperative en France. Rapport du Conseil Supérieur de la Coopération 2009.* — DIES, 2009. — 95 p. — <http://www.loi1901.com/intranet/telechargement/fnchier/dies.pdf>
3. *Le mouvement cooperative en France. Rapport du Conseil Supérieur de la Coopération 2009.* — DIES, 2009. — 95 p. — <http://www.loi1901.com/intranet/telechargement/fnchier/dies.pdf>.

4. *A la découverte de la coopération agricole* (CD-Rom). — Coop de France, 2004.
5. *Peuyn J.-P.* La coopération agricole en France: Etude géographique des grands organismes coopératifs. Thèse d'Etat. — Université Paris I, 2003. — 920 p.
6. *Coopération agricole: Organismes coopératifs agricoles employant 10 salariés et plus//Agreste Chiffres et Données : Agroalimentaire.* — № 123. Mai 2004. — 124 p.
7. *Кооператив «Champagne Céréales»* — www.champagne-cereales.com